

ОСОБЛИВОСТІ КОГНІТИВНОГО СТИЛЮ КЕРІВНИКІВ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті висвітлено особливості когнітивного стилю керівників освітніх організацій, визначено параметри когнітивного стилю, зокрема, когнітивної складності, рефлексивності, толерантності до новизни та ін., обґрунтовано взаємозв'язок управлінського потенціалу та когнітивного стилю управління.

Ключові слова: когнітивний стиль, керівники освітніх організацій, когнітивна складність, рефлексивність – імпульсивність, толерантність – інтолерантність до новизни, управлінський потенціал.

В умовах сьогодення висуваються особливі вимоги до діяльності керівника – професіонала як суб'єкта, який активно, якісно і творчо реалізує управлінські функції з оптимальними психологічними витратами відповідно до вимог; володіє засобами самовираження та саморозвитку, засобами протидії професійним деформаціям й "емоційному вигоранню" особистості тощо. Особливе значення ці вимоги мають для керівників освітніх організацій, які, створюючи умови для особистісного розвитку й духовного зростання інших, мають бути орієнтовані насамперед на власний особистісний розвиток.

Відповідно до розробленої О. І. Бондарчук моделі особистісного розвитку [1], одним із показників останнього є когнітивне забезпечення взаємодії керівників освітніх організацій з довкіллям у контексті розширення та збагачення когнітивного досвіду на основі здатності до цілісного сприйняття дійсності в усіх її складних взаємозв'язках; розширення і диференціації часової перспективи; сприйняття ними життєвого простору як такого, що забезпечує свободу пересування [2]; суб'єкт-суб'єктної орієнтації і гнучкості у взаємодії з довкіллям тощо. Необхідність високого рівня розвитку когнітивних характеристик керівників при цьому зумовлена тим, що управлінська діяльність керівників освітніх організацій має специфічні особливості: 1) наявність значної кількості соціальних контактів на різних рівнях взаємодії (викладачі, учні, їхні батьки, представники громадськості, вищі керівники), 2) висока емоційна напруженість будь-яких складових діяльності (адже керівник мусить виступати як взірць їх виконання), 3) перевантаженість функціональними обов'язками (до цільових функцій керівника відносять, водночас, педагогічне керівництво суспільним вихованням, управління навчально-виховним процесом, загально-адміністративну і фінансово-господарську роботу, фахове викладання, громадську, культурно-просвітницьку діяльність тощо), 4) високий рівень відповідальності в умовах одночасного впливу багатьох чинників, неповної визначеності вихідних позицій (керівник відповідає за якість навчання і виховання підростаючого покоління, яке, впливаючи на їхнє майбутнє, здійснює вплив і на майбутнє країни загалом).

Серед когнітивних характеристик керівника важливу роль, на наш погляд, відіграє когнітивний стиль як індивідуальний спосіб отримання та переробки інформації про впливи довкілля, що забезпечує раціональний контроль афективних спонукань і визначає особливості прийняття рішень, спілкування, міжособистісної взаємодії, творчого розв'язання проблем управлінської діяльності тощо.

Таким чином, можна висунути припущення про тісний взаємозв'язок ефективності управлінської діяльності з когнітивним стилем керівників закладів освіти. Отже, уявляється необхідним дослідити особливості когнітивного стилю керівників закладів освіти, що й складає *мету даної роботи*.

Дослідження особливостей когнітивного стилю керівників освітніх організацій відбувалося за наступними методиками:

- методика "Значущість розвитку когнітивного стилю та його параметрів" (авторська розробка);
- методика визначення когнітивної складності в міжособистісних стосунках А.С. Шмельова [11];
- методика Е. Куулз, Г. Ван ден Брока "Тип когнітивного стилю" [16];
- методика "Виявлення толерантності до невизначеності" В. С. Роттенберга [5];
- методика Дж. Кагана "Порівняння подібних малюнків" на визначення імпульсивності-рефлексивності [18].

Усього в дослідженні взяли участь 138 керівників освітніх організацій, які проходили підвищення кваліфікації в Державному вищому навчальному закладі "Університет менеджменту освіти" НАПН України.

Статистична обробка даних (кореляційний та кластерний аналіз) і графічна презентація результатів здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 13.0).

Емпіричне дослідження розгорталось в кількох напрямках. Насамперед, було визначено особливості когнітивного стилю за методикою Е. Куулз і Х. Ван дер Брока [16], аналіз яких дозволив виокремити 4 групи керівників залежно від переважаючого когнітивного стилю.

До групи керівників з фактологічним когнітивним стилем (25,3%) було віднесено осіб, які при описі своєї управлінської діяльності обирали переважно раціональне обґрунтування фактів, деталей, логічну аргументацію, демонстрували аналітичні навички.

Керівники, які схилилися до структурування та схематизація дій, раціонального, дипломатичного шляху вирішення конфліктів, було віднесено до групи з плануючим когнітивним стилем (37,8%)

Групу з креативним когнітивним стилем (18,3%) сформували керівники, які віддавали перевагу визначенню нових ідей, підходів і можливостей, демонстрували сильну уяву, відкрите мислення, асертивність.

До групи керівників з гнучким когнітивним стилем (18,5 %) було віднесено керівників, які не віддавали переваги жодному із стилів, при описі своєї поведінки в тих чи інших ситуаціях управлінської діяльності використовували елементи всіх стилів тощо

При цьому дослідження окремих параметрів когнітивного стилю виявило недостатній рівень їхнього розвитку для

досить значної кількості управлінців. Так, зокрема, аналіз результатів дослідження когнітивної складності керівників освітніх організацій, під якою слідом за Дж. Біері [17] ми розуміли здатність конструювати соціальну поведінкою на основі певних параметрів, дозволив констатувати високий рівень її розвитку лише у 32,3% досліджуваних. 54,8 % досліджуваних мають середній, а 13,0 % – низький рівень когнітивної складності (табл. 1).

Наявність серед керівників освітніх організацій осіб з низьким рівнем когнітивної складності викликає тривогу, оскільки когнітивно-прості особистості виявляють більшу догматичність суджень, нетерпимість до когнітивного дисонансу, неможливість інтегрувати суперечливу інформацію, більшу схильність до ефекту "ореолу", ригідність тощо [9], тобто, якості, наявність яких у даних осіб зумовлює значні професійні проблеми щодо досягнення цілей освітньої діяльності. І хоча в останній час дослідники констатують загальну тенденцію до зниження когнітивної складності [6], тим більше необхідним є розвиток когнітивної складності керівників закладів освіти з тим, щоби вони не тільки самі могли бачити себе в усьому розмаїтті взаємин зі світу, але й могли сприяти цьому і для всіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

Таблиця 1

Рівні когнітивної складності керівників освітніх організацій

Рівні когнітивної складності	Кількість досліджуваних (у %)
Низький	13,0
Середній	54,7
Високий	32,3

При цьому був встановлений статистично значущий зв'язок ($p < 0,01$) між когнітивною складністю і типом когнітивного стилю досліджуваних керівників (табл. 2).

Таблиця 2

Рівні вираженості когнітивних стилів керівників освітніх організацій залежно від рівня когнітивної складності

Рівні когнітивної складності	Когнітивний стиль			
	"Фактологічний"	"Плануючий"	"Креативний"	"Гнучкий"
низький	30,6	49,0	12,2	8,2
середній	16,9	48,8	15,5	18,8
високий	18,9	14,8	39,3	27,0

Констатовано, що більша когнітивна складність виявляється у випадку креативного і гнучкого стилів, натомість, як плануючий і фактологічний стилі переважно відповідають нижчим рівням когнітивної складності.

Подібні результати були встановлені в разі дослідження імпульсивності – рефлексивності управлінців. Недостатній (низький і середній) рівень розвитку рефлексивності було виявлено у 24,6% і 52,2% досліджуваних відповідно (табл. 3).

Таблиця 3

Рівні імпульсивності-рефлексивності досліджуваних керівників закладів освіти

Рівні рефлексивності	Кількість досліджуваних (у %)
Низький	24,6
Середній	52,2
Високий	23,2

На наступному етапі було проведено дослідження значущості когнітивного стилю та окремих його параметрів для керівників освітніх організацій (табл. 4).

Таблиця 4

Значущість параметрів когнітивного стилю досліджуваних керівників закладів освіти

Значущість параметрів когнітивного стилю	Кількість балів (у середньому)
Імпульсивність/рефлексивність	4,35
Толерантність/інтолерантність до невизначеності	4,34
Гнучкість/ригідність пізнавального контролю	4,26
Фокусуєчий/скануючий контроль	4,18
Полезалежність/полenezалежність	4,13
Конкретна/абстрактна концептуалізація	3,96
Когнітивна простота/складність	3,93
Згладжування/загострення	3,69
Когнітивного стилю в цілому	4,11

З даних, наведених у табл. 4 випливає, що в цілому можна говорити про середній рівень значущості розвитку когнітивного стилю для керівників освітніх організацій. При цьому найбільш значущими є такі характеристики, як рефлексивність, толерантність до невизначеності та гнучкість пізнавального контролю. Водночас, привертає увагу недостатньо усвідомлення значущості такої важливої на наш погляд, параметра, як когнітивна складність, до того ж недостатньо розвинутого у досить великої частини керівників.

На третьому етапі дослідження було встановлено зв'язок між параметрами когнітивного стилю керівників освітніх організацій та їхнім управлінським потенціалом. Зокрема, за результатами дисперсійного аналізу констатовано (на рівні тенденції) зворотній зв'язок між такими параметрами когнітивного стилю, як толерантність до новизни, і прямий зв'язок із імпульсивністю-рефлексивністю управлінців (рис. 1).

Як випливає з рис. 1, більшому рівневі рефлексивності досліджуваних керівників освітніх організацій відповідає більший рівень їхнього управлінського потенціалу.

Отже, актуальним видається розвиток когнітивного стилю керівників освітніх організацій, який, на наш погляд, можливо здійснити в системі післядипломної педагогічної освіти за таких соціально-психологічних умов: 1) створення соціального середовища, що "запускає" соціально-психологічні механізми як засоби інтеріоризації спеціальних соціальних впливів; 2) поєднання завдань розвитку когнітивного стилю керівників ЗНЗ з удосконаленням у професійній діяльності; 3) використання інтерактивних форм і методів навчання, що мають різноманітні соціально-психологічні ресурси (засоби) сприяння розвитку когнітивного стилю; 4) забезпечення можливості виміру характеристик когнітивного стилю у процесі постійного моніторингу особистісного й професійного розвитку; 5) спеціальна підготовка суб'єктів соціального впливу (викладачів) ППО до розвитку когнітивного стилю керівників освітніх організацій.

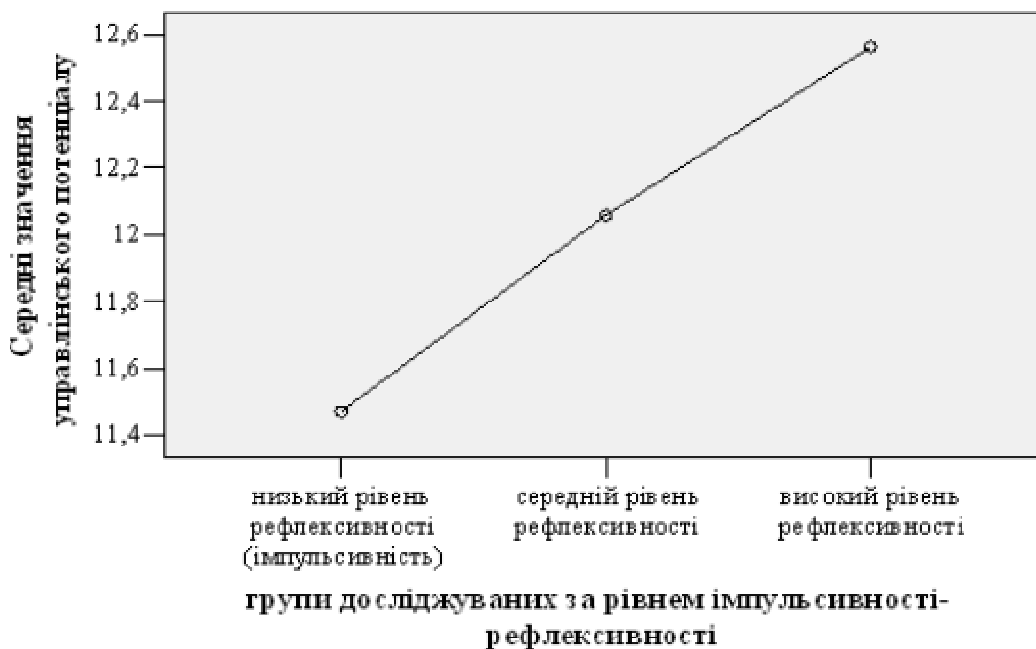

Рис. 1.

Висновки. Результати дослідження свідчать про досить велику значущість когнітивного стилю керівників освітніх організацій для реалізації їхнього управлінського потенціалу.

Водночас, можна констатувати наявність значних резервів у розвитку когнітивного стилю керівників освітніх організацій, насамперед, когнітивної складності, рефлексивності та толерантності до новизни.

Відповідно, актуальним є сприяння розвитку когнітивного стилю управлінців, яке, зокрема, можна забезпечити в умовах післядипломної педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О.І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія / О.І. Бондарчук. – К. : Наук. світ, 2008. – 318 с.
2. Бурлачук Л. Ф. Про критерії розвитку особистості / Л. Ф. Бурлачук, М. Келесі // Вісник Київського університету. – Серія : Соціологія. Педагогіка. – Вип. 2. – К., 1996. – С. 90–93.
3. Гилфорд Дж. Три сторони інтелекта / Дж. Гилфорд // Психологія мышлення. – М. : Прогресс, 1965. – С. 433–456.
4. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 368 с. – (Серія "Мастера психологии").

5. Карамушка Л. М. Психологія управління змінами в освітніх організаціях: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти / Карамушка Л. М., Івкін. В. М.; (АПН України, Ун-т менедж. освіти). – К., 2010 – 37 с.
6. Курбатова Т. Н. Когнитивная сложность как объект психотерапевтического воздействия / Т.Н. Курбатова // Психологические проблемы самореализации личности : [сб. науч. трудов / ред. Е. Ф. Рыбалко, Л. А. Коростылева]. – СПб. : Изд-во СПб ун-та, 2000. – Вып. 4 – С. 182 – 191.
7. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : КММ, 2006. – 240 с.
8. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности / [под ред. Г. С. Никифорова, М. А. Дмитриевой, В. М. Снеткова]. – СПб.
9. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М. А. Холодная. – [2-е изд.] – СПб. : Питер, 2004. – 384 с.
10. Чебыкин А. Я. О проблеме толерантности молодежи / А. Я. Чебыкин. Наука і освіта : наук.-практ. журнал Південного наук. Центру АПН України / [Гол. ред. Чебикін О. Я]. – 2010. – № 1 – С.3–4.
11. Шмелев А. Г. Введение в экспериментальную психосемантику : теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности / А. Г. Шмелев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 156 с.
12. Янчук В. А. Введение в современную социальную психологию / В. А. Янчук. – Мн. : АСАР, 2005. – 768 с.
13. Allinson C. W. The effects of cognitive style on leader-member exchange : a study of manager-subordination dyads / C. W. Allinson, S. J. Armstrong and J. Hayes // Journal of Occupational and Organizational Psychology. – 2001. – Vol. 74. – № 2. – P. 201–220.
14. Barron F. Putting creativity to work / F. Barron (.). The nature of creativity ; eds. // R. Sternberg, T. Tardif. – Cambridge: Cambr. Press, 1988. – P. 76–98.
15. Bieri G. Cognitive complexity-simplicity and predicative behaviour / G. Bieri // Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1955. – Vol. 51. – P 263–268.
16. Cools E. Development and validation of the Cognitive Style Indicator / E. Cools, H. Van den Broeck // Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied – 2007. – № 3. – P. 185–202.
17. Feldman D.Y. Changing the world: A framework for the study of creativity / D.Y. Feldman, M. Csikzentmihalyi, H. Gardner. – Yale: Yale press, 1994. – 183 p.
18. Дж. Каган. Сравнение похожих рисунков. Режим доступа: <http://www.psytab.info/> Методика_%22Сравнение_похожих_рисунков

Подано до редакції 23.09.2011